

Vlaanderen
is wetenschap

De perceptie van belanghebbenden over het behoud van hoogstamboomgaarden in Haspengouw

Ilse Simoens

INSTITUUT
NATUUR- EN BOSONDERZOEK

Auteurs:

Ilse Simoens

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

Het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) is het Vlaams onderzoeks- en kenniscentrum voor natuur en het duurzame beheer en gebruik ervan. Het INBO verricht onderzoek en levert kennis aan al wie het beleid voorbereidt, uitvoert of erin geïnteresseerd is.

Vestiging:

Herman Teirlinckgebouw

INBO Brussel

Havenlaan 88 bus 73, 1000 Brussel

www.inbo.be

e-mail:

Ilse.simoens@inbo.be

Wijze van citeren:

Simoens, I(2018). De perceptie van belanghebbenden over het behoud van hoogstamboomgaarden in Haspengouw. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2018 (92). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

DOI: doi.org/10.21436/inbor.15526238

D/2018/3241/343

Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2018 (92)

ISSN: 1782-9054

Verantwoordelijke uitgever:

Maurice Hoffmann

Foto cover:

Oude boomgaard met hoogstam-fruitbomenLars Soerink / Vilda

Dit onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van:

Agentschap Onroerend Erfgoed, Team Landschap – Afdeling Onderzoek en Bescherming,
Havenlaan 88 bus 5, 1000 Brussel

www.onroenderfgoed.be

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

DE PERCEPTIE VAN BELANGHEBBENDEN OVER
HET BEHOUD VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN
IN HASPENGOUW

Ilse Simoens

Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2018 (92)
D/2018/3241/343

Dankwoord/Voorwoord

Dit dankwoord richt ik graag naar de respondenten die deelnamen aan de interviews voor dit onderzoek en hiervoor tijd hebben vrijgemaakt. Hun warme ontvangst, enthousiast vertellen en delen van hun ervaring met het reilen en zeilen van hoogstamboomgaarden maakten het mogelijk een dieper inzicht te krijgen in de huidige situatie van deze boomgaarden. Zonder hun medewerking had dit onderzoek niet tot stand kunnen komen. Ook bedank ik graag collega Lieve Vriens en Wim Verheyen die kritisch de tekst doorgenomen hebben en hierdoor bijdroegen aan de structuur en de leesbaarheid van het rapport. Tenslotte bedank ik ook de opdrachtgever van 'Onroerende erfgoed', met name Anse Kinnaer en Marc De Bie, voor hun vertrouwen en zeer fijne en constructieve samenwerking.

Aanleiding voor het onderzoek

Het Agentschap Onroerend Erfgoed waardeert hoogstamboomgaarden om hun erfgoedwaarde en landschappelijke kwaliteit en beschermt een aantal hoogstamboomgaarden. Ook andere verenigingen en overheidsinstanties ijveren vanuit hun eigen doel en achtergrond eveneens voor deze landschapselementen en ondernemen acties om hoogstamboomgaarden te behouden.

Toch blijft het aantal hoogstamboomgaarden afnemen en kampen vele met (beheer)problemen. Om dit te veranderen is actie nodig. Aangezien hoogstamboomgaarden behoren tot de bevoegdheid van verschillende beleidsdomeinen, -niveaus en verenigingen is een geïntegreerde aanpak wenselijk.

Daarom is er vanuit Onroerend Erfgoed gekozen om via een onroerenderfgoedrichtplan tot een gedragen visie te komen, die moet leiden tot duurzame maatregelen om het behoud en beheer van deze typische landschapselementen op lange termijn te verzekeren. Een breed draagvlak en betrokkenheid van alle belanghebbenden is cruciaal om deze visie uit te voeren en er een succes van te maken.

Vanuit dit opzicht is het belangrijk ook de perceptie van belanghebbenden die heel direct met hoogstamboomgaarden te maken hebben te kennen en hun te betrekken vóór de opmaak van het richtplan. Dit is dan ook de doelstelling van dit onderzoek

Inhoudstafel

Dankwoord/Voorwoord	2
Aanleiding voor het onderzoek	3
1 Inleiding en doelstelling	5
2 Methode van de gesprekken.....	6
2.1 Open gesprekken met sleutelfiguren.....	6
2.2 Semi-gestructureerde gesprekken met dichte betrokkenen	6
2.3 Methode van verwerking.....	9
2.4 Bevraging van de stuurgroepleden	9
3 Resultaten	10
3.1 Interviews met de sleutelfiguren	10
3.2 Interviews met de betrokkenen.....	13
3.2.1 Thema 1: Fruitproductie	14
3.2.2 Thema 2: Behoud van hoogstamboomgaarden vraagt een actief beheer.....	17
3.2.3 Thema 3: Streekeigenheid	20
3.2.4 Thema 4: Biodiversiteit	22
3.2.5 Thema 5: Zingeving en rendabiliteit van hoogstamboomgaarden	23
3.2.6 Thema 6: Koeien op stal of in de weide	25
3.2.7 Thema 7: Subsidies.....	26
3.2.8 Thema 8: Meerdere generaties onder de eigenaars van hoogstamboomgaarden	27
3.2.9 Thema 9 : Grondprijs.....	28
3.3 Resultaten van de stuurgroep.....	29
4 Bespreking en conclusie	33
5 Vervolg op dit onderzoek.....	35
Referenties	36

1 INLEIDING EN DOELSTELLING

Het landschap van Haspengouw wordt gekenmerkt door glooiingen, kerkdorpen, bloesems, laag- en hoogstamboomgaarden en holle wegen

De laatste tientallen jaren is de oppervlakte aan hoogstamboomgaarden sterk achteruit gegaan. Verschillende gebeurtenissen hebben dit in de hand gewerkt waaronder de opkomst van de intensievere laagstamteelt (vooral na WOII en de rooipremie van de toenmalige EEG (1969). Vanaf de jaren '80 zorgde de komst van laagstam voor een verminderde interesse in hoogstamboomgaarden voor de fruitteelt. In 1990 maakte de verandering van de btw-wetgeving dat het voor amateurtelers niet meer interessant was om als bijverdienste fruit te telen. Ook de opkomst van moeilijk bestrijdbare ziektes zoals bacterievuur (perenvuur), Little Cherry Virus, Aziatische fruitvlieg werkte dit in de hand. Eveneens een grotere buitenlandse concurrentie maakte het moeilijk om de teelt van hoogstamfruit economisch rendabel te houden, vooral vanwege de hoge plukkosten.

Ook de afname van het aantal gemengde landbouwbedrijven, de toenemende specialisatie en de toenemende gronddruk bracht verwaarlozing en veroudering van hoogstamboomgaarden met zich mee.

Over de geschiedenis van ontwikkeling, de bloeiperiode en de achteruitgang van de hoogstamboomgaarden is reeds veel geschreven. We verwijzen hiervoor naar website van het Agentschap Onroerend Erfgoed (<https://id.erfgoed.net/themas/133>), waar ook de bronnen vermeld worden van de reeds verschenen werken die hierover voorhanden zijn.

Vandaag is Haspengouw nog steeds bekend als fruitstreek. Hoewel vandaag voornamelijk de laagstambomen zorgen voor de fruitproductie, zijn de hoogstamboomgaarden nog voldoende aanwezig en maken ze een belangrijk deel uit van het landschap. Ze worden gewaardeerd omwille van hun landschappelijke, toeristische, ecologische en cultuurhistorische waarde voor de streek.

Vanuit verschillende instanties is er interesse om dit zo te houden. De vraag rijst hoe dit best kan, nu de hoogstamboomgaarden hun oorspronkelijke functie voor een groot stuk verloren hebben. Om deze vraag te beantwoorden zijn we gaan luisteren bij de mensen die het meest verbonden zijn met de hoogstamboomgaarden in de streek. Hoe zien zij de toekomst van de hoogstamboomgaarden en wat zijn hun wensen? We voerden diepte-interviews uit met een tiental eigenaars en professionals. Deze interviews geven ons een dieper inzicht in de moeilijkheden die zij ondervinden bij het behoud van de boomgaarden en mogelijke oplossingen hiervoor. Deze inzichten, rechtstreeks afkomstig van de betrokkenen, kunnen dienen als inspiratiebron voor de ontwikkeling van beleidsinstrumenten, die dan in een later stadium met deze groep zullen afgetoetst worden.

2 METHODE VAN DE GESPREKKEN

2.1 OPEN GESPREKKEN MET SLEUTELFIGUREN

Om in beeld te brengen welke mensen we over dit thema konden bevragen, gingen we op zoek naar sleutelfiguren. Dit zijn mensen die op verschillende vlakken, reeds een lange tijd actief werken rond hoogstamboomgaarden in de regio. Hierdoor hebben zij een goed overzicht op de huidige situatie van de hoogstamboomgaarden en kennen zede mensen en leefwerelden die het dichtst betrokken zijn bij deze boomgaarden. Voor de opmaak van het onroerenderfgoedrichtplan werd een stuurgroep opgericht. Twee van deze stuurgroepleden werden als sleutelfiguren aangesproken.

2.2 SEMI-GESTRUCTUREERDE GESPREKKEN MET DICHTBETROKKENEN

In een tweede reeks van gesprekken werden de dichtst betrokkenen geïnterviewd. Hiermee bedoelen we mensen waar hoogstamboomgaarden deel uitmaken van hun dagelijkse activiteit of mensen die eigenaar zijn van een grote hoogstamboomgaard en daardoor direct betrokkenen zijn bij de toekomst van de hoogstamboomgaarden. Deze interviews bestonden uit twee delen, zijnde

- (1) een gesprek, waar via open vragen naar de huidige betrokkenheid met hoogstamboomgaarden gevraagd werd en
- (2) een gestructureerd deel waar aan de hand van de voor- en nadelen en de mogelijke oplossingen naar het standpunt ten opzichte van het behoud van hoogstamboomgaarden gevraagd werd. In dit tweede deel werd een set argumenten (zie tabel 2) overlopen, waarvan elk argument apart op een post-it geschreven stond.

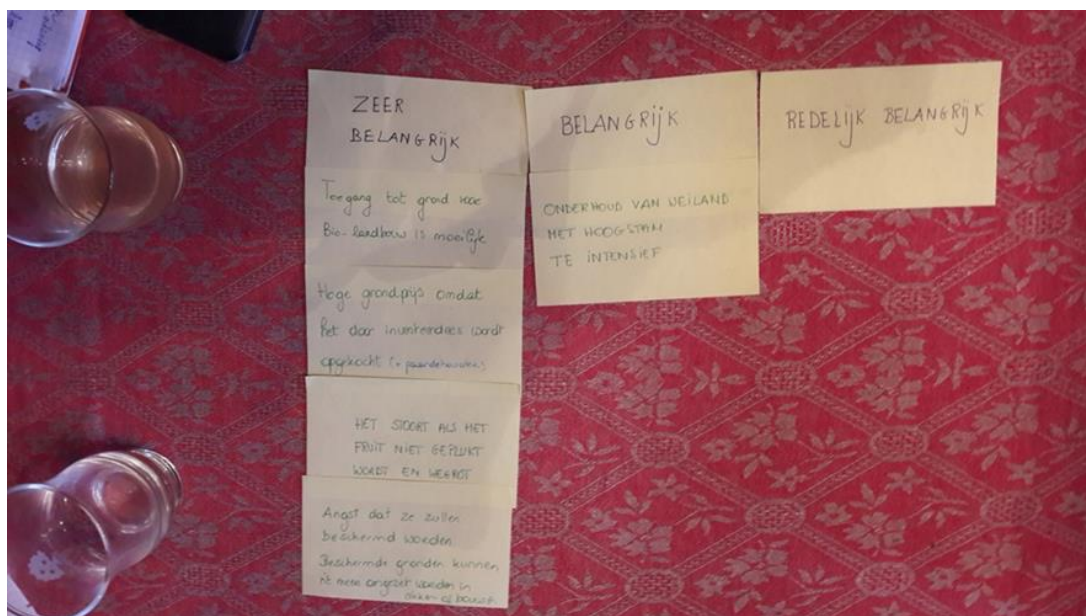

Foto 1 Aan de hand van post-its werden de nadelen van het behoud van hoogstamboomgaarden overlopen en gewaardeerd cyclus.

De lijst van argumenten van de voor- en nadelen en de mogelijke oplossingen zijn opgemaakt aan de hand van het werk van Demeyer en Turkelboom (2016) en de interviews, uitgevoerd in het kader van de thesis “De perceptie van hoogstamboomgaarden als erfgoedkundig relict in het Haspengouws landschap” (Claes, 2018). Daarnaast kon elke geïnterviewde voordelen, nadelen of mogelijke oplossingen toevoegen aan de bestaande lijst. Deze extra argumenten werden op een post-it geschreven en meegenomen naar de volgende interviews.

De bevroegde kreeg de opdracht de post-its onder de kolom “zeer belangrijk”, “belangrijk” of “redelijk belangrijk” te plaatsen en hierdoor een waardering te geven aan het argument, met de reden voor deze waardering. Argumenten die voor de bevroegde niet van toepassing waren, werden aan de kant gelegd. Op het einde van de oefening lagen de post-its in drie kolommen. Na de mocht de bevroegde de voor hem/haar belangrijkste argumenten (maximum drie) eruit halen. Het waarden van de argumenten resulteerde in een score, waardoor de argumenten met elkaar kunnen vergeleken worden (tabel 1). Deze waardering is uitgedrukt in percentages om vergelijking tussen de eerste en de tweede groep mogelijk te maken. 100% betekent dat het argument door alle bevroegden van de betreffende groep als “belangrijkst” gewaardeerd werd en dus de score 4 krijgt van al deze bevroegden. Voor het ontwikkelen van deze methode werd het ESD-kaartenspel als inspiratiebron gebruikt (Simoens et al. 2013).

De extra argumenten die gaande weg het onderzoek werden toegevoegd konden niet door alle bevroegden gewaardeerd worden en werden daarom niet bij de analyses van de scores meegenomen.

Tabel 1 De omzetting van de waardering in scores, die gebruikt worden om de mogelijke argumenten naast elkaar af te wegen.

Waardering	Score
Belangrijkste	4
Zeer belangrijk	3
Belangrijk	2
Redelijk belangrijk	1

Tabel 2 De argumenten met mogelijke voor- en nadelen en oplossingen voor het behoud van hoogstamboomgaarden die per post-it vermeld stonden.

Voordelen
De boerderij behoudt een hogere waarde met hoogstamboomgaarden erbij*.
Het mooie uitzicht van mijn directe omgeving
Potentieel voor productie van nevenproducten (sap, cider)
Actief bijdragen aan het toerisme door hoogstamboomgaarden te behouden
Lokale fruitsoorten behouden
Streekgebondenheid
Uit respect voor de vroegere generaties (reeds lang in familiebezit)
Belevingsmogelijkheden, bv. zelfplukdagen
Liefhebberij
Actief bijdrage aan het typische landschap
Bijdragen aan de hoogstamboomgaarden in de toekomst voor het landschap.
De fruitopbrengst
Schaduw voor vee
(Potentieel) voor bio-landbouw
Nadelen
Onderhoud is te tijdsintensief.
De pluk is arbeidsintensief.
Het stoort als het fruit niet geplukt wordt en wegtrot.
Hoogstamboomgaarden trekken te veel toeristen aan.
Angst dat de hoogstamboomgaarden zullen beschermd worden. Beschermd gronden kunnen niet meer omgezet worden in akker- of bouwgronden.
Gebrek van waardering voor gedane werk. Van wie? *
De pluk is te gevaarlijk.
Het onderhoud is te kostelijk.
Hoogstamboomgaard heeft geen economisch nut.
Huidige wetgeving ondersteunt het behoud/onderhoud niet.
Men wordt door de naasten afgeraden de HSB te behouden.
De beslissing over de toekomst van de hoogstamboomgaarden aan de volgende generatie overlaten.
Beïnvloed door de negatieve instelling van andere eigenaars van hoogstamboomgaarden die deze niet onderhouden.
Hoogstamboomgaarden trekken ziektes aan.
De toegang tot fruit van ongeplukte hoogstamboomgaarden is vaak moeilijk.
Mogelijke oplossingen
Een instantie die het beheer op zich neemt met de nodige middelen *
Onderhoudspremies voor bomen
Subsidies die voldoende hoog liggen (voornamelijk voor onderhoud van hoge bomen)
Lokale overheden meer aankopen en onderhouden van hoogstamboomgaarden door lokale overheden*
Kleinere hoogstamboomgaarden die makkelijker te onderhouden zijn
Meer snoeiers opleiden
Nieuwe bomen aanplanten in oude hoogstamboomgaarden om deze te verjongen en te behouden *
Beter vermarkten van hoogstamboomgaard producten
Voor het landschap naar grote eenheden gaan (> 5 hectare). Onpraktisch voor controle
vormingscursussen organiseren, kennis doorgeven, snoeien demo
Aanleggen van nieuwe hoogstamboomgaarden + onderhoud
Voorbeelden zichtbaar maken
Onderhoudspremies voor jonge bomen, zonder voorwaarden *

*De extra argumenten die door de geïnterviewden werden aangebracht.

////////////////////////////////////

2.3 METHODE VAN VERWERKING

De gegevens van het open interview werden samen met de gegevens van het gestructureerde gedeelte van het interview thematisch geanalyseerd. In een eerste cyclus probeerden we de relevante thema's uit het verzamelde materiaal te isoleren en te omschrijven. In een volgende stap werden de argumenten die tijdens de interviews verwoord werden aan een thema toegewezen (<http://www.qualiteit.nl/>).

Foto 2 De betrokkenen werden thuis geïnterviewd.

2.4 BEVRAGING VAN DE STUURGROEPLEDEN

Tijdens de stuurgroepvergadering van het onroerendergoedrichtplan van 19/01/18 werd de stand van zaken van dit onderzoek voorgesteld. De stuurgroepleden zijn professioneel op een of andere manier verbonden met het beleid rond hoogstamboomgaarden bijvoorbeeld via hun gemeentelijke functie. Daarom is het interessant ook van hen te weten hoe zij tegenover het behoud van hoogstamboomgaarden staan. De stuurgroepsleden kregen, net als de geïnterviewden, de opdracht om dezelfde lijst van voordelen, nadelen en mogelijke oplossingen te waarderen als “zeer belangrijk”, “belangrijk”, “redelijk belangrijk” of “niet van toepassing”. Daarna wisselden de stuurgroepsleden per twee hun bevindingen uit en deelden hun bedenkingen plenair. Daarnaast werd aan de stuurgroepleden gevraagd of ze zelf een hoogstamboomgaard hadden, hoeveel bomen er stonden en welke functies de hoogstamboomgaard voor hen invult. De gegevens van deze waarderingsoefening werden op dezelfde manier verwerkt als voor bij de dichtbetrokkenen, die boven beschreven. Dit maakte het mogelijk de resultaten ook te vergelijken met deze groep.

3 RESULTATEN

3.1 INTERVIEWS MET DE SLEUTELFIGUREN

Op basis van de onder punt 2.1 vernoemde criteria identificeerden we een werknemer bij de boomgaardenstichting en een werknemer bij het regionale landschap Haspengouw als sleutelfiguren. De gesprekken met hen hielpen ons om in kaart te brengen welke mensen het dichtst betrokken zijn bij hoogstamboomgaarden en wie er gevraagd kon worden naar hun visie en ideeën.

De gesprekken met de sleutelfiguren leerden ons dat we vier groepen van eigenaars en van personen die professioneel werkzaam zijn met hoogstamboomgaarden kunnen onderscheiden. Ze leerden ons ook dat de functies van hoogstamboomgaarden erg kunnen verschillen.

Particuliere eigenaars van kleine hoogstamboomgaarden

Kleine hoogstamboomgaarden van particuliere eigenaars hebben gemiddeld 25 hoogstamfruitbomen. Deze kleine hoogstamboomgaarden liggen vaak achteraan de tuin, of op een stuk grond dat men kocht of erfde. Deze boomgaarden zijn vaak in dorpskernen gelegen. De particulieren plukken hun fruit voor eigen gebruik of om te verwerken tot sap of andere producten. Omdat deze hoogstamboomgaarden vaak achter het huis gelegen zijn, zijn ze weinig zichtbaar vanaf de straat. Bijgevolg hebben ze een lagere landschappelijke waarde voor de gemeenschap. Ze dragen enkel bij aan het uitzicht van de woonomgeving van de eigenaars en hun burens. Deze hoogstamboomgaarden functioneren wel als stapstenen voor de biodiversiteit van de streek.

De groep van de particuliere eigenaars is volgens de sleutelfiguren stabiel en zelfs licht groeiend. Het fruit en het mooie uitzicht vanuit het huis maken dat ze geïnteresseerd zijn om de boomgaard te behouden. Wel is er vanuit deze groep vraag naar meer kennis over het goed beheren van de boomgaard..

Sinds 2013 geeft het Vlaamse gewest geen subsidies meer voor deze boomgaarden. Op gemeentelijk niveau zijn, afhankelijk van de gemeente, soms wel subsidies voor kleine landschapselementen, die hiervoor gebruikt kunnen worden. De bedragen verschillen per gemeente. Ook de regionale landschappen ondersteunen dit soort hoogstamboomgaarden als ze binnen een projectgebied liggen.

Anderzijds leren ons de gesprekken met de sleutelfiguren dat de subsidies niet de initiële motivatie zijn om nieuwe hoogstamboomgaarden aan te leggen. De subsidies leiden eerder tot het planten van meer bomen. De eigenaars kunnen voor de aanplantgebruik maken van arbeiders die werken in een sociale werkplaats. Dit is positief voor zowel de eigenaar als deze werknemers. Er is geen ondersteuning voor het onderhoud

Particuliere eigenaars van grote hoogstamboomgaarden (> 0,5 ha)

Particuliere eigenaars van grote hoogstamboomgaarden zijn voornamelijk melkveehouders, erfgenamen van een hoogstamboomgaard die in onverdeeldheid is, kasteleigenaars, grootgrondbezitters die hun grond verpachten.

Grotere hoogstamboomgaarden leveren meer fruit, maar kosten meer in onderhoud en oogst. Ze zijn weinig rendabel en daarom wordt het fruit in de meeste gevallen niet meer of slechts beperkt geplukt. Het meeste fruit rot weg op de grond.

Foto 3 Een geïnterviewde in zijn hoogstamboomgaard.

Het initiële nut, de fruitproductie is hier verloren gegaan, maar eigenaars waarderen deze boomgaarden nog omwille van hun esthetische en nostalgische waarde. De meeste eigenaars vinden deze boomgaarden mooi en beschouwen de aanwezigheid van de boomgaarden als een verfraaiing van hun woonomgeving. Vaak koestert de oudere generatie de herinneringen aan de tijd van de fruitpluk.

Anderzijds kunnen ze het moeilijk accepteren dat de nutsbomen hun functie verliezen. Het stoort hun het fruit te zien weggroten en de boomgaarden worden daardoor ook als onnuttig gepercipieerd.

Bij een deel van deze eigenaars en pachters is er wel de wil om deze hoogstamboomgaarden te behouden, maar is het geen prioriteit en ze hebben er niet de middelen en de tijd voor. Het langzaam teloor gaan van hun boomgaard vinden ze een frustrerende situatie, waar ze liever van af willen. Als behoud niet mogelijk is, zijn ze de hoogstamboomgaard liever kwijt dan rijk. Dan hoeven ze niet langer getuige te zijn van de verloederde boomgaard die niet meer als nutsboomgaard fungeert.

Ook het feit dat de hoogstambomen het maaien van het gras met de grote machines bemoeilijken is een argument tegen het behoud van de hoogstambomen. Dit is vaak ook de reden dat omgevallen bomen niet worden vervangen.

Fruittelers die afhankelijk zijn van de fruitproductie voor hun inkomen hebben geen interesse in het behoud van hun hoogstamboomgaarden. Ze vervingen de meeste van hun hoogstammen in het verleden reeds door laagstambomen.

De openbare sector

Het Agentschap voor Natuur en Bos, verschillende gemeenten, de regionale landschappen en andere verenigingen, waaronder natuurliefhebbers hebben hoogstamboomgaarden in hun bezit. Deze hoogstamboomgaarden hebben, afhankelijk van de visie van deze eigenaar, meerdere functies zoals een educatieve landschappelijke of ecologische functie. Deze functies bepalen het beheer en uitzicht van deze boomgaarden. Bijvoorbeeld, bij een focus op de ecologische functie is het beheer gericht op het behoud van de biodiversiteit. Alhoewel de meningen verdeeld zijn over hoe goed deze boomgaarden beheerd worden, is men het erover eens dat ze behouden moeten worden. Deze boomgaarden zijn dus momenteel niet bedreigd met verdwijning.

Zelfstandigen die professioneel actief zijn in hoogstamboomgaarden

Momenteel is er ook een langzaam groeiende groep die (gedeeltelijk) hun inkomen haalt uit het beheer en de fruitproductie van hoogstamboomgaarden. Zij bezitten zelf niet altijd een hoogstamboomgaard, maar zijn hier wel naar op zoek en zijn vaak werkzaam in boomgaarden die niet in hun eigendom zijn. Zij trachten deze sector economisch rendabel maken.

3.2 INTERVIEWS MET DE BETROKKENEN

Op basis van de gesprekken met de sleutelfiguren is gekozen om interviews af te nemen bij vertegenwoordigers van twee groepen. De eerste groep is belangrijk omdat zij ongeveer de helft van de huidige oppervlakte van boomgaarden bezitten en dicht betrokken bij de verloedering van de hoogstamboomgaarden. De tweede groep wil hoogstamboomgaarden opnieuw rendabel maken. De gesprekken met deze groep geven de mogelijkheid kansen te detecteren hoe zij dit mogelijk zien.

Concreet bestaat **groep 1** uit landbouwers die in het bezit zijn van grote hoogstamboomgaarden, waar de fruitproductie in het verleden financieel bijdroeg aan de inkomsten van het melkveebedrijf. Maar de laatste jaren wordt het hoogstamfruit (bijna) niet meer geplukt en niet meer verkocht. De bomen worden weinig tot niet onderhouden. Er werden 4 personen uit deze groep geïnterviewd.

Groep 2 bestaat uit personen die professioneel actief zijn in hoogstamboomgaarden en financieel afhankelijk zijn van de fruitproductie en/of het onderhoud van hoogstamboomgaarden. Er waren 5 interviews met personen uit deze groep.

Tijdens de gesprekken met beide groepen merkten we dat de meeste percepties die bij de bevrageden in het eerste open deel van het gesprek aan bod kwamen, sterk overeen kwamen met het tweede, meer gestructureerde deel van het gesprek. Toch kwamen een aantal voor-, en nadelen en oplossingen pas in het tweede deel naar voren omdat ze in het eerste deel over het hoofd gezien werden wegens te vanzelfsprekend. Meerdere van de argumenten vonden de bevrageden niet van toepassing en werden daarom niet gewaardeerd. Er is dan wel genoteerd waarom deze niet van toepassing zijn. De resultaten van de gesprekken maken het mogelijk gelijkenissen te vinden in de beoordelingen van de respondenten na te gaan.

De extra voor- en nadelen of oplossingen voor het behouden van hoogstamboomgaarden die tijdens de gesprekken genoemd werden konden enkel afgetoetst worden in de daarop volgende gesprekken. Dit maakt dat de personen die vooraf bevraged werden, deze niet beoordeeld hebben. Deze post-its werden wel meegenomen naar de volgende bevragede, maar zijn niet opgenomen in de grafieken omdat ze niet door iedereen gescoord zijn.

Uit de interviews isoleerden we in een eerste cyclus de relevante thema's. Dit zijn thema's die zeer aanwezig waren tijdens de interviews. In een volgende analysecyclus wezen we de argumenten die tijdens de interviews verwoord werden toe aan een thema. We onderscheiden de volgende negen thema's:

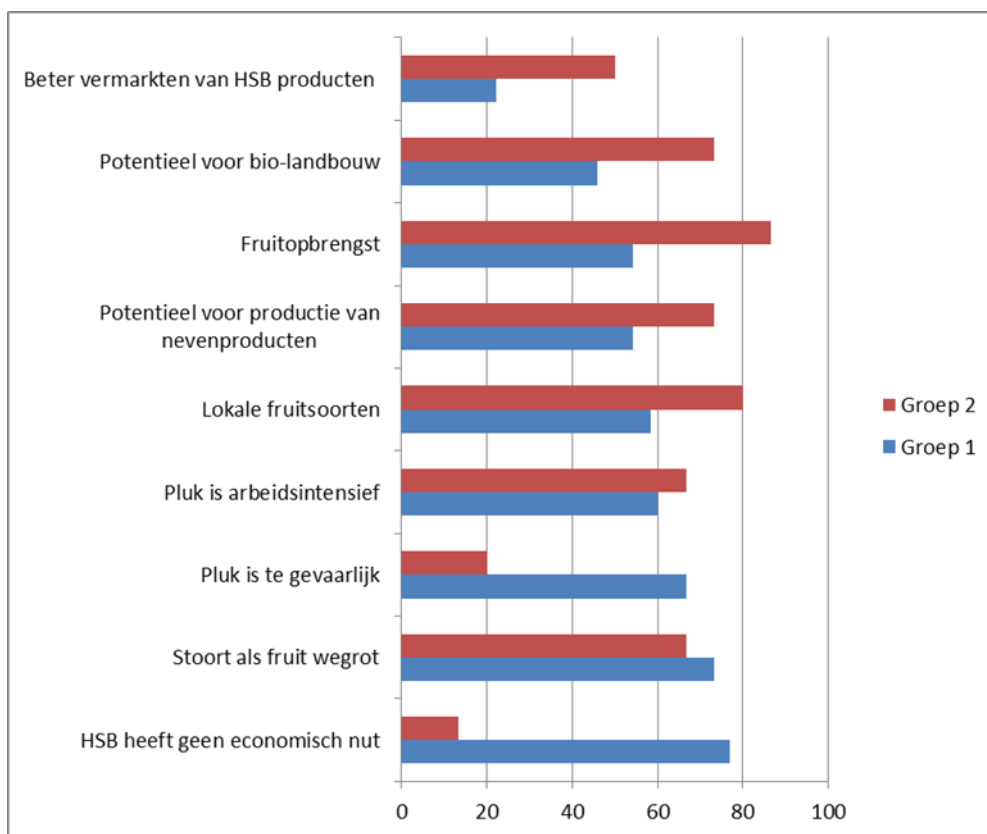
- 1. Fruitproductie
- 2. Behoud van hoogstamboomgaarden vraagt naar actiever beheer
- 3. Streekeigenheid
- 4. Zingeving en rendabiliteit van hoogstamboomgaarden
- 5. Biodiversiteit
- 6. Koeien op stal of in de weide
- 7. Subsidies
- 8. Meerdere generaties onder de eigenaars van hoogstamboomgaarden
- 9. Grondprijs

3.2.1 Thema 1: Fruitproductie

Verskillende aspecten van de fruitproductie kwamen zowel in het eerste als tweede deel van de gesprekken aan bod. (zie Grafiek 1). De grafiek toont de waardering van de twee groepen uitgedrukt in percentage.

De grafiek toont aan dat beide groepen de productie van fruit heel belangrijk vinden.

Uit de gesprekken bleek dat de eigenaars van een grote boomgaardfruitbomen in de eerste plaats zien als nutsbomen. Vroeger zorgde de oogst van deze fruitbomen voor een extra inkomen. Nu is dit niet meer het geval en rot het fruit weg. De meeste landbouwers vinden dit heel jammer, maar zien geen oplossing om dit te veranderen. Het plukken van het fruit van een hoogstamboom, en in het bijzonder kersen, is volgens hen een gevaarlijke activiteit. Dit kan enkel gebeuren door mensen met ervaring en de nodige voorbereiding. Zelf hebben ze hier geen tijd voor omdat het heel arbeidsintensief en financieel niet rendabel is. Ze vertellen dat men op de veiling slechts 30 cent per kg kersen krijgt. Deze groep ziet dan ook geen oplossing in het beter vermarkten van de hoogstamboomgaardproducten.

Grafiek 1 De waardering van de verschillende argumenten omtrent de fruitproductie volgens de twee groepen uitgedrukt in %

Ze willen evenmin dat andere mensen vrijwillig met een eigen ladder in hun boomgaard komen plukken. Het is voor hen namelijk niet duidelijk wie verantwoordelijk is als er een ongeluk gebeurt. Alle bevrageden kenden wel mensen of verhalen over mensen die van de ladder gevallen zijn en iets gebroken hebben en in uitzonderlijke gevallen zelfs gestorven zijn.

De groep die professioneel in hoogstamboomgaarden werkt waardeert de verschillende facetten van de fruitproductie duidelijk meer en zien geen probleem in het plukken van het fruit. Ook deze groep stoort zich aan het weggroten van fruit. Naast de fruitopbrengst hechten

ze veel belang aan het behouden van lokale fruitsoorten en het verder ontwikkelen van andere fruitproducten zoals ciders, siropen en sappen.

In de gesprekken met de tweede groep werd meermaals gezegd dat het vaak moeilijk is om toegang te krijgen tot hoogstamboomgaarden waar het fruit niet geplukt wordt en wegroet. Ze merken op dat in deze weiden vaak gesproeid wordt tegen distels en het fruit dan niet meer als bio-fruit kan gelabeld worden, alhoewel het fruit zelf niet bespoten is. Ook het extern begrazen van de weiden met hoogstambomen door koeien die niet bio zijn en die mogelijks behandeld zijn met ontwormingsmiddelen maakt dat het fruit geen bio-label krijgt.

Het verschil in marktwaarde van fruit met of zonder label is volgens de bevroagden groot. Voor appels is de kilo prijs op de veiling van 6 tot 8 cent zonder label tot 2,5 euro per kg met bio-label via de korte keten. Hierdoor is enkel bio-fruit rendabel.

Mogelijke oplossingen?

Het zou interessant zijn om hierover met de eigenaars van grote hoogstamboomgaarden en bio-fruitelers, die geen eigen hoogstamboomgaard bezitten in dialoog te gaan en na te gaan of hier samenwerkingen mogelijk is die voor beide partijen interessant is. Dit zou eventueel kunnen door fruit op stam te verkopen. Een principe dat in het verleden wel werd toegepast en waar de koper de eigenaar van de hoogstamboomgaard betaalde om het fruit te plukken. Om dit voor de plukkers interessant te maken moet de prijs van het fruit verhogen.

Er werd ook het idee geopperd om een kwaliteitslabel te ontwikkelen voor streekfruit, met minder strenge voorwaarden als voor bio-fruit, maar waar de waarde van het fruit duidelijk hoger ligt dan 6 à 8 cent per kg. Er zouden dan ook streekproducten gemaakt kunnen worden met dit kwaliteitslabel. Hierbij werd ook vermeld dat een goede vermarkting van deze producten belangrijk is. Men verwees naar onze Waalse burens die dergelijk label ontwikkeld hebben binnen het project diversifruits (<http://www.diversifruits.be>).

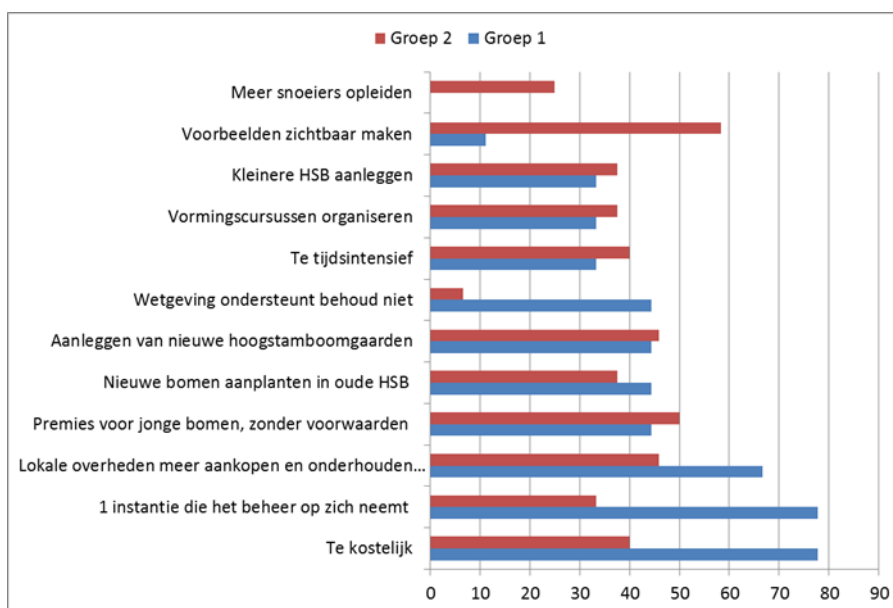
Een ander idee is om na te gaan of de hoogstamboomgaarden waar het fruit nu niet geplukt wordt, zo beheerd kunnen worden dat het fruit als bio-fruit kan gelabeld worden. De bio-fruitboeren vertellen dat er vraag is naar oude hoogstamrassen en zowel voor eetappelen als voor appelen om sap van te maken.. Zo zijn er geschikte appelsoorten om bio-sappen uit te maken. Het feit dat er reeds geprobeerd wordt om deze oude rassen op laagstam te kweken voor bio-sappen toont dit aan. Ook de verkoop van de oude appelsoorten aan een duidelijk hogere prijs op de bio-markten toont de interesse voor de oude rassen aan.

Hoogstambomen en in het bijzonder kerselaars worden door meerdere bevraagden (33% groep 1, 26 % groep 2) als een belangrijke haard van ziektes gezien. De eigenaars met kersenbomen hebben hier ervaring mee en dit is voor hen ook een belangrijke reden om deze bomen niet meer te vervangen. Anderzijds werd ook gezegd dat de ziekten vooral op niet onderhouden kerselaars voorkomen en dat dezelfde ziekten ook op ander zacht fruit in het wild voorkomt zoals bij frambozen en bramen. Over dit thema bestaat weinig duidelijkheid en leven nog vele vragen.

3.2.2 Thema 2: Behoud van hoogstamboomgaarden vraagt een actief beheer

Verschillende aspecten van het beheer van hoogstamboomgaarden kwamen in de gesprekken aan bod en werden in het tweede deel van het gesprek opnieuw overlopen. Grafiek 2 toont de waardering van de twee groepen wat betreft deze aspecten.

Grafiek 2 De waardering van de verschillende argumenten omtrent het beheer van hoogstamboomgaarden volgens de twee groepen, uitgedrukt in %.

Op de vraag hoe het mogelijk zou zijn om hoogstamboomgaarden te behouden werden verschillende pistes aangeduid. Deze sluiten elkaar niet uit. Wat vooral duidelijk werd is dat het aanplanten alleen niet voldoende is en dat dat het actief onderhouden vanaf het begin zeer belangrijk is. Meermaals werd aangegeven dat vandaag de aandacht en ook de subsidies vooral naar het aanplanten van nieuwe bomen gaan, maar dat er geen subsidies zijn om de hoogstamboomgaarden te onderhouden. Het is volgens meerdere bevrageden nochtans cruciaal om de bomen in de eerste jaren juist te snoeien. Als de bomen niet van het begin goed gesnoeid worden, loopt het fout met de groei en vruchtzetting. Dit kan men achteraf niet meer volledig herstellen.

Eigenaars van grote hoogstamboomgaarden kunnen onvoldoende tijd besteden aan het onderhoud van de boomgaard, omdat ze er financieel niets voor terugkrijgen. Volgens sommigen van hen zou het een grote hulp zijn als een instantie zich zou bezighouden met het beheer van hun hoogstamboomgaarden, aangepast aan de noden die ieder heeft. Nu is het een belangrijk obstakel dat de bomen vaak te dicht op elkaar staan en ze het gras niet machinaal kunnen maaien. Een aangepaste boomgaard, waar dit wel mogelijk is, is daarom belangrijk. Sommige landbouwers zien het dan mogelijk om hun boomgaard zelf te onderhouden als ze hiervoor correct betaald worden.

De bevrageden van de tweede groep geven ook aan dat eigenaars van kleine boomgaarden vaak onvoldoende kennis hebben over het vereiste onderhoud en dat ze vaak niet weten hoe ze hun bomen juist moeten snoeien. Uit angst iets verkeerd te doen, laten ze in het begin de bomen hun beloop gaan. Na enkele jaren merken ze dat er een snoeibeurt nodig is, maar vaak is het dan te laat.

Er worden verschillende mogelijkheden voorgesteld om dit probleem aan te pakken. Men zou bij particuliere eigenaars van kleine boomgaarden beter inzetten op het subsidiëren van beheerwerken dan op het planten van nieuwe bomen . Ook snoeicursussen op maat van de hobbyist, gekoppeld aan het bezoek van een specialist zou een grote verbetering zijn. Er werd echter meermaals vermeld dat het volgen van een snoeicursus voor veel mensen niet voldoende is om genoeg kennis en handigheid te hebben om in hun eigen boomgaard aan de slag te gaan. Raadgeving op maat zou hiervoor kunnen helpen. Als dit gesubsidieerd zou worden, moedigt dit de hobbyist aan hiervan gebruik te maken. Er wordt ook voorgesteld om professionele snoeiers op te leiden.

De tweede groep geeft ook aan dat de aanwezigheid en zichtbaarheid van goede voorbeelden helpt om eigenaars te motiveren hun boomgaard goed te beheren of te laten beheren. Aan de zichtbaarheid van goede voorbeelden kan zeker nog gewerkt worden

Dat het onderhoud tijdsintensief en kostelijk is, daar zijn de bevrageden het over eens. Het is echter enkel de eerste groep die dit als een probleem ziet en die het behoud van hun hoogstamboomgaard daarom in vraag stelt. De bevrageden die hun brood verdienen met de fruitproducten en de beheerwerken zien dat als een deel van het werken met hoogstamboomgaarden en ze verdienen er hun geld mee.

De bevrage van groep 1 geven aan dat ze zich door de wetgeving niet gesteund en begrepen voelen. Ze vinden het belangrijk dat het landschap dynamisch blijft en kan ingaan op de huidige noden. Ze vragen daarom om een wetgeving die aangepast is aan de activiteiten van de landbouwers van vandaag.

De geïnterviewden zeggen dat er verschillende acties nodig zijn om de hoogstamboomgaard te behouden en vinden het enerzijds belangrijk om nieuwe bomen aan te planten in oude hoogstamboomgaarden om deze te verjongen en te behouden. Dit geldt volgens de landbouwers meer in het algemeen en niet over hun eigen boomgaard. Anderzijds wordt het aanleggen van nieuwe hoogstamboomgaarden, die dan goed onderhouden worden ook als middel gezien om de hoogstamboomgaarden te behouden. Hierbij kunnen lokale overheden meewerken door meer hoogstamboomgaarden aan te kopen en te onderhouden.

Foto 4 Een jonge hoogstamboomgaard

Een geïnterviewde bio-landbouwer (groep 2) gaf aan dat het interessant zou zijn moesten de regionale landschappen professionele snoeiers in dienst hebben die dan aan een schappelijke prijs de privéboomgaarden kunnen onderhouden.

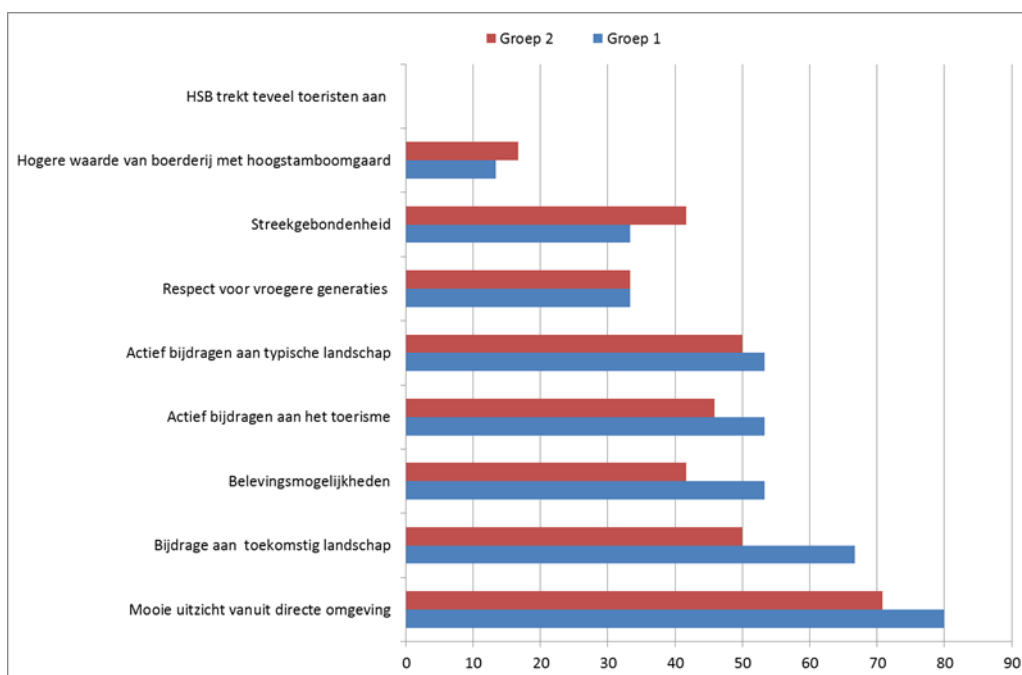
Voor de eigenaars vinden dat vandaag de regelgeving om subsidies voor beheer aan te vragen te ingewikkeld is. De versplintering van de middelen maakt dat ook deze niet optimaal gebruikt worden. Het idee om één instantie verantwoordelijk te maken voor het beheer en deze hiervoor de nodige middelen te geven, vindt vooral groep 1 een interessante piste.

De eerste groep bestaat vooral uit melkveebedrijven. In verschillende bedrijven staan de koeien niet meer op de wei en wordt het gras machinaal gemaaid. Om de hoogstamboomgaarden machinaal te maaien met grote machines, moeten de bomen verder van elkaar staan. De boomgaarden zouden hiervoor aangepast moeten worden. Dit is vooral van belang voor grote hoogstamboomgaarden.

3.2.3 Thema 3: Streekeigenheid

Vooral het mooie uitzicht vanuit hun directe woonomgeving en de actieve bijdrage aan het typische landschap vandaag en in de toekomst zijn voor alle bevroegden belangrijke argumenten om de hoogstamboomgaarden te behouden. Men is het dus wel eens dat hoogstamboomgaarden een esthetische waarde hebben. Dat hoogstamboomgaarden een hoge belevingswaarde hebben en ook fiets- en wandeltoeristen aantrekken wordt positief beoordeeld. Toerisme zet de esthetische waarde van het landschap met zijn hoogstamboomgaarden in de kijker en ondersteunt hierdoor het behoud ervan.

Grafiek 3 De waardering van de verschillende argumenten omtrent de waarde van de streekeigenheid volgens de twee groepen, uitgedrukt in %.

Over het toerisme werd verschillende keren vermeld dat toeristen vaak vuil achterlaten en de privé-eigendommen niet respecteren. Vooral het achtergelaten vuilnis op hun akkers, het feit dat fruit van de laagstamboomgaarden geplukt wordt en de beledigingen die landbouwers ontvangen als ze met hun landbouwvoertuigen passeren langs wandelaars of fietsers, vinden de landbouwers storend. De landbouwers vragen meer respect voor hun activiteiten en producten. Ze zouden het appreciëren als de toeristische dienst hen hierin zou ondersteunen.

Hoogstamboomgaarden herinneren de oudere generatie aan de productieve hoogdagen van deze boomgaarden die typisch waren voor deze streek. De boomgaarden hebben voor hen een nostalgische waarde, maar ze worden ook gewaardeerd uit respect voor de vroegere generaties. Deze argumenten werden voornamelijk door de oudere geïnterviewden positief gewaardeerd. Deze generatie herinnert zich immers nog deze productieve tijd en is verbonden door verhalen van samenhang en hard werken.

Foto 5 Een oude hoogstamboomgaard.

3.2.4 Thema 4: Biodiversiteit

In groep twee wordt door alle bevrageden aangegeven dat ze het zeer belangrijk vinden dat hoogstamboomgaarden bijdragen aan de biodiversiteit (hagen aanplanten, nestkastjes, eikelmuis, steenuil, vleermuis). Zij onderhouden hun boomgaard ook zo dat er plaats is voor biodiversiteit. Ze gebruiken geen insecticiden. Ze vertellen dat ze hun hoogstamboomgaarden gezond houden door jaarlijks te snoeien en de grasmat goed te onderhouden.

Aangezien dit argument pas later werd toegevoegd, kunnen we het niet opnemen in een grafiek.

De geïnterviewden van groep 2 vrezden dat het verdwijnen van de grote hoogstamboomgaarden een negatieve impact zou hebben op de biodiversiteit en het landschap.

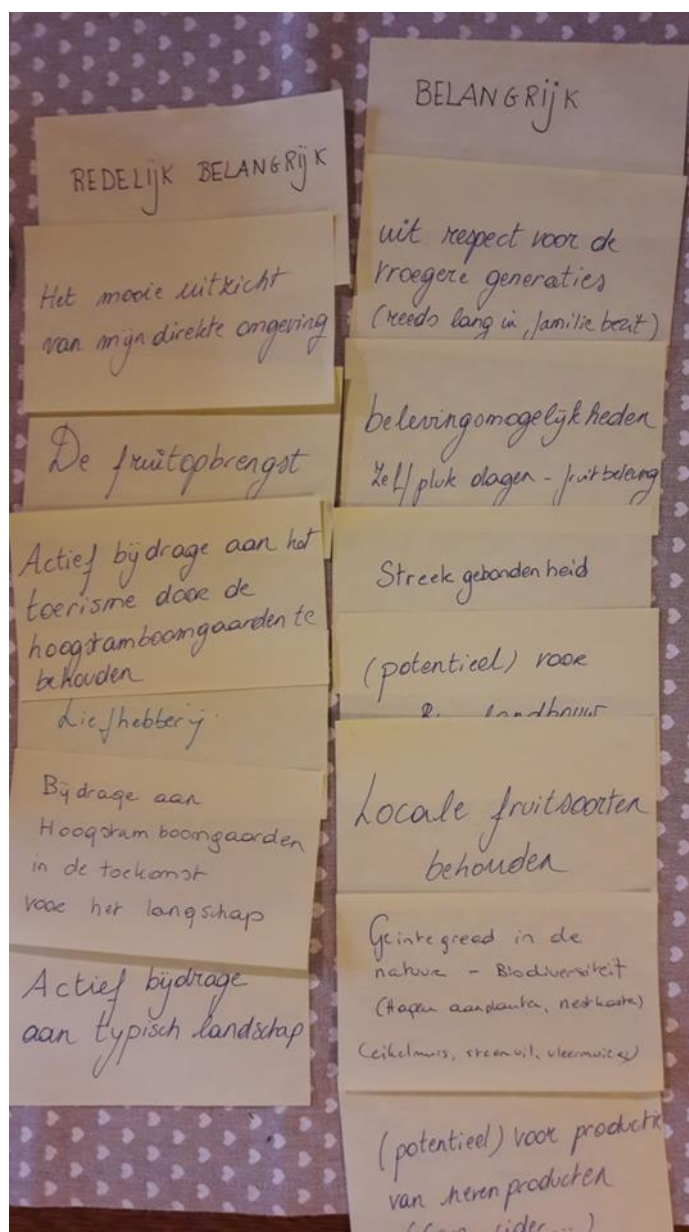

Foto 6 Aan de hand van post-its werden de voordelen voor het behoud van hoogstamboomgaarden overlopen en gewaardeerd. Het integreren van natuur-en biodiversiteit wordt tijdens dit interview als belangrijk gewaardeerd.

3.2.5 Thema 5: Zingeving en rendabiliteit van hoogstamboomgaarden

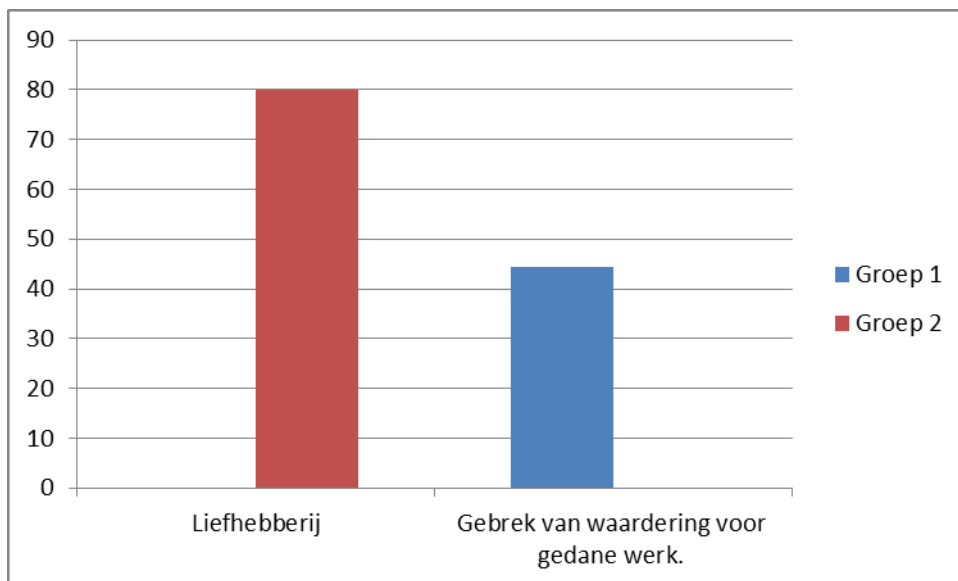
De gesprekken met de bevrageden van de tweede groep gaven alle aan hoe graag ze dit beroep doen en hoe gepassioneerd ze hierover zijn. Het werd duidelijk dat dit enthousiasme de stuwende motor is om beroepsmatig met hoogstambomen bezig te zijn en dat deze bezigheid in hoge mate bijdraagt aan hun levenskwaliteit, naast de financiële inkomsten. Bij de landbouwers van groep één met hoogstamboomgaarden was er van liefhebberij weinig sprake. Zij gaven aan dat ze weinig respect en begrip ervaren voor het werk dat zij in deze hoogstamboomgaarden staken en vaak nog steken. Dit is voor hen demotiverend om dit werk verder te zetten.

Natuurlijk is financiële rendabiliteit voor de bevrageden van de tweede groep van cruciaal belang. Zij combineren een aantal praktijken om de financiële rendabiliteit stabiel te houden. Zo onderhouden en snoeien ze de boomgaarden, plukken en verkopen het fruit, liefst oude rassen, en produceren fruitproducten (sappen, siroop en cider). De kiloprijs die men voor oude rassen krijgt ligt veel hoger dan de kiloprijs voor courante soorten en gaat van 1 euro op de bio-veiling tot 2,5 euro via de korte keten. De prijs varieert van 0,25 tot 0,35 cent voor bio-fruit dat tot fruitproducten verwerkt wordt. Het prijsverschil ligt in de manier van oogsten. Om appels als eet-fruit te verkopen moeten ze manueel geplukt worden met een ladder en daarna een voor een gecontroleerd worden. Voor het sap schudt men de boom en verzamelt men de appels op de grond. Daardoor gaat het oogsten veel sneller.

Volgens een van de bevrageden heb je 25 hectare hoogstamboomgaard nodig om een rendabele bedrijfsvoering in deze sector te leiden. Hiervoor is het niet nodig al deze gronden te bezitten. Men kan ze ook pachten. Een formule is dan dat de pachter/fruitboer de bomen onderhoud, het fruit oogst en een vooraf afgesproken prijs betaalt en dit voor 5 jaar. Daar staat tegenover dat de eigenaar de grasmatten laag houdt op een biologische wijze, zodat het fruit voldoet aan de voorwaarde van bio-fruit. Men noemt dit kopen van fruit op stam. Dit is voor eigenaars van grotere boomgaarden (> 0,5 hectare), die de tijd en kennis niet hebben om hun boomgaard goed te onderhouden een interessante optie.

De landbouwers zijn niet geïnteresseerd in deze overeenkomsten. Ze willen hun grond niet in pacht geven en niet als bio-grond laten aangeven. Ze gebruiken meestal ook herbiciden om distels tegen te gaan, waardoor dit fruit niet als bio-fruit kan gelabeld worden.

Grafiek 4 De waardering van de verschillende argumenten omtrent de zingeving voor het behoud van hoogstamboomgaarden volgens de twee groepen, uitgedrukt in %.

3.2.6 Thema 6: Koeien op stal of in de weide

Hoogstamboomgaarden werden in het verleden gebruikt als weilanden voor het vee. De bomen geven ook schaduw aan de dieren op te warme dagen. Dit wordt door de landbouwer niet altijd als een voordeel gezien. De schaduwplaatsen onder de bomen brengen de dieren dicht bij elkaar en dit maakt het makkelijker om ziektes over te dragen, volgens de landbouwers. Landbouwers worden gestimuleerd om hun koeien meer op stal te houden om zo de voeding te kunnen standaardiseren. Dit geldt voornamelijk voor de grotere bedrijven waar er volgens de bevrageden nog weinig plaats is voor kleinschalige weiden. Als de koeien op stal blijven moeten de weiden gemaaid worden. Traditioneel staan de hoogstambomen op een afstand die te smal is voor de grote maaimachines. De boomgaarden zouden zo ingericht moeten worden dat ze makkelijk machinaal gemaaid kunnen worden.

Anderzijds is de productie van grasmelk in opmars. Dit is melk van koeien die van het voorjaar tot in het najaar ten minste 120 dagen per jaar, minimaal 6 uur per dag in de wei lopen. Afhankelijk van het label loopt het aantal dagen op en verschilt ook het maximum aantal koeien per ha. In hoeverre hoogstamboomgaarden hierin in de toekomst een rol zullen vervullen, hebben we niet bevroegd.

Hoe de toekomstige ontwikkeling zal zijn van het aandeel koeien dat op de weide staat en in de stallen staat hebben we in dit onderzoek geen duidelijk beeld kunnen vormen.

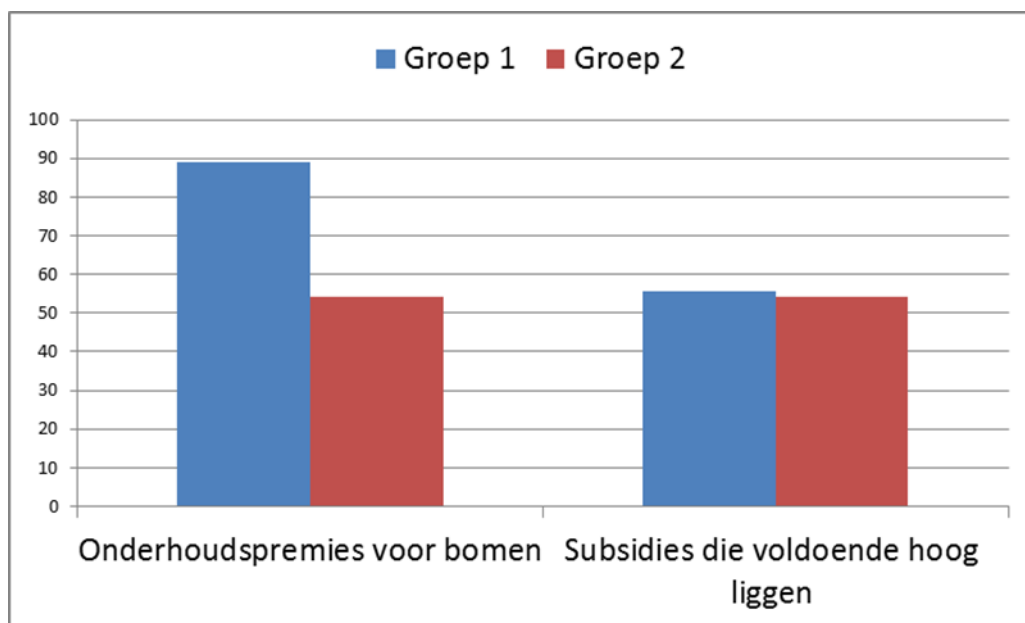

Foto 7 Hoogstamboomgaarden als graasweide voor koeien.

3.2.7 Thema 7: Subsidies

De bevrageden zien het ontvangen van subsidies als een belangrijke manier om grote hoogstamboomgaarden, die momenteel niet commercieel gebruikt worden, te behouden. Men kan pas eigenaars van deze hoogstamboomgaarden aanzetten om hun hoogstamboomgaard te behouden als de financiële tegemoetkoming voldoende hoog is. Daarnaast is het ook belangrijk dat de boomgaarden aangepast kunnen worden aan de actuele noden. Landbouwers zijn bang dat subsidies voor behoud kan leiden tot bescherming wat betekent dat er niets veranderd mag worden. Om engagement van de landbouwers te verkrijgen, moeten deze aspecten op een transparante wijze gecommuniceerd worden.

Grafiek 5 De waardering van de twee argumenten omtrent de subsidiering voor hoogstamboomgaarden volgens de twee groepen, uitgedrukt in %.

Een oplossing kan zijn om hoogstamboomgaarden mee te tellen als een vergroeningsmaatregel. Duurzaam behoud is echter enkel mogelijk als de hoogstamboomgaarden goed beheerd worden. Momenteel verkommeren vele grote boomgaarden langzaam. De bevrageden suggereren om de subsidies te vervangen door onderhoudspremies die kostendekkend zijn en/of premies voor nieuwe aanplantingen om oude bomen te kunnen vervangen. Dergelijke premies zouden de verwaarlozing kunnen afremmen.

Momenteel is er weinig bereidheid van de toeristen om te betalen voor het behoud van hoogstamboomgaarden (Demeyer et al. 2016). Dit blijkt uit dit onderzoek naar de identificatie van ecosysteemdiensten en stakeholders van hoogstamboomgaarden. In het algemeen gaven de meeste bevragede toeristen aan dat ze het niet de taak van de toeristen vinden om te betalen voor het onderhoud van de hoogstamboomgaarden, maar ze zien die rol eerder weggelegd voor de landbouwers en/of de overheid. Anderzijds is 81% van de bevrageden bereid om een hogere prijs te betalen voor fruit of fruitsap van een hoogstamboomgaard.

3.2.8 Thema 8: Meerdere generaties onder de eigenaars van hoogstamboomgaarden

Volgens de bevroagden beslaan eigenaars van hoogstamboomgaarden drie generaties. De eerste generatie heeft de productieve hoogdagen van de hoogstamboomgaarden nog meegemaakt. De tweede generatie zijn diegenen die vooral het verval van de hoogstamboomgaarden beleefd hebben en meer met de lasten dan de lusten geconfronteerd werden. De meeste van hen hebben een technische opleiding gevolgd en zijn in de eerste plaats gefocust op de productie van het land. Zij zien hoogstamboomgaarden daarom vaak als verloren grond, die verlieslatend is en die ze het liefst zouden omzetten in akker of productiegrasland.

De derde generatie is opgegroeid in een periode waar verschillende milieumaatregelen werden ingevoerd en heeft dit ook in hun opleiding meegekregen.

Afhankelijk van de flexibiliteit binnen hun bedrijfsvoering en hun persoonlijke achtergrond, motivatie en overtuiging is er vooral bij de eerste en de laatste groep een bereidwilligheid mee na te denken over mogelijkheden om hoogstamboomgaarden te behouden.

3.2.9 Thema 9 : Grondprijs

De bevrageden van groep twee vermeldden dat de huur of de aankoop van grond voor (bio-)landbouw moeilijk is en dit voornamelijk vanwege de pachtwet en de hoge grondprijs. Als men als landbouwer of bio-fruitteler een grond huurt dan is men automatisch verbonden aan de pachtwet. Deze wet maakt het moeilijk voor de grondeigenaars om achteraf hun grond weer in eigen gebruik te nemen en dit houdt hun ervan af deze in pacht te geven.

Anderzijds blijkt fruitteelt met hoogstamboomgaarden uitgesloten te zijn van de pachtwet. Wel moet er gekeken worden dat er geen overlap is tussen het gebruik van een boomgaard (fruitteelt) buiten de pachtregels met het gebruik van de grasweide die onder pacht valt. De basisregel is dat als beide functies aan eenzelfde persoon met eenzelfde contract wordt gegeven de pachtwet van toepassing is. Als er twee gebruikers en mogelijk twee contracten zijn valt de fruitteelt niet onder de pachtwet. De gronden in landbouwgebruik gegeven aan een landbouwer wel. Indien de fruitteelt aan een derde wordt gegeven en de eigenaar de gronden voor hemzelf gebruikt, of aan een niet landbouwer geeft (bv. paarden of tuin) valt dat gebruik niet onder de pachtwet (Burgerlijk wetboek, 1969).

Ook het kopen van gronden is moeilijk. De bedragen van de gronden zijn duur en daarvoor worden twee redenen aangehaald. Enerzijds zijn er de (nieuwe) inwoners die geïnteresseerd zijn in een klein stuk grond van ca. 0,5 hectare en deze zijn bereid hier een hogere som voor te betalen. Voor deze mensen gaat het vaak over een eenmalige grondaankoop waar ze paarden of andere dieren willen houden. De grote landbouwgronden zijn dan weer interessant voor investeerders of grote landbouwbedrijven die deze grond kunnen gebruiken om hun mest op af te zetten.

Verder zijn er hoogstamboomgaarden die men bewust laat verloederen. Hier speculeert men op de mogelijkheid dat deze gronden in bouwgronden kunnen wijzigen, waardoor deze gronden financieel in waarde stijgen.

Een bio-fruitteler onder de bevrageden merkten tenslotte op dat de hoogstamboomgaarden die in het bezit zijn van Natuurpunt vzw er in enkele gevallen eerder verwilderd uitzien en niet goed onderhouden worden. Daardoor kunnen deze hoogstamboomgaarden, volgens de bevragede zich niet optimaal ontwikkelen en kunnen ze hun maximale leeftijd niet halen.

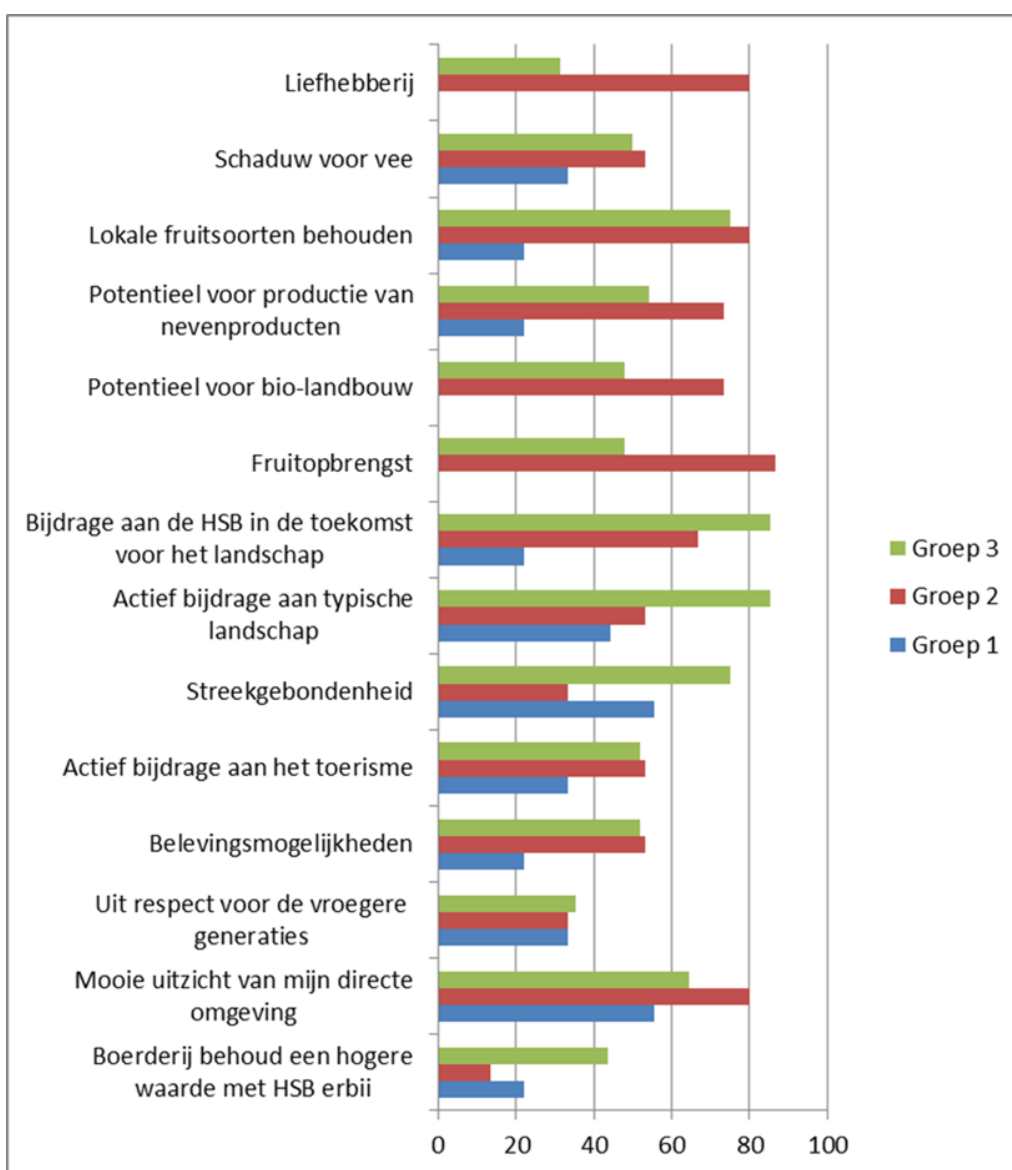

Foto 8 Een hoogstamboomgaarden in Haspengouw, waar de grondprijzen hoog liggen.

3.3 RESULTATEN VAN DE STUURGROEP

Ook de stuurgroepleden (groep 3) waardeerden de argumenten voor en tegen het behoud van hoogstamboomgaarden en de mogelijke oplossingen als “zeer belangrijk”, “belangrijk”, “redelijk belangrijk” of “niet van toepassing”. Uit de waardering blijkt dat zij de multifunctionaliteit van de hoogstamboomgaarden aanduiden als troef en dat ze de voordelen die het behoud van hoogstamboomgaarden meebrengt erkennen. We zien een hoge waardering van de stuurgroepsleden voor de landschappelijke waarde van de hoogstamboomgaarden voor het typische landschap, nu en in de toekomst, en ze waarderen ook de streekgebondenheid die aan de hoogstamboomgaarden wordt toegeschreven. Het behoud van lokale fruitsoorten wordt zeer hoog gewaardeerd en dit is gekoppeld aan de streekgebondenheid (grafiek 6). De fruitproductie wordt als iets minder belangrijk gewaardeerd, zeker in vergelijking met de waardering van diegenen die actief werkzaam zijn in de fruitproductie (grafiek 7).

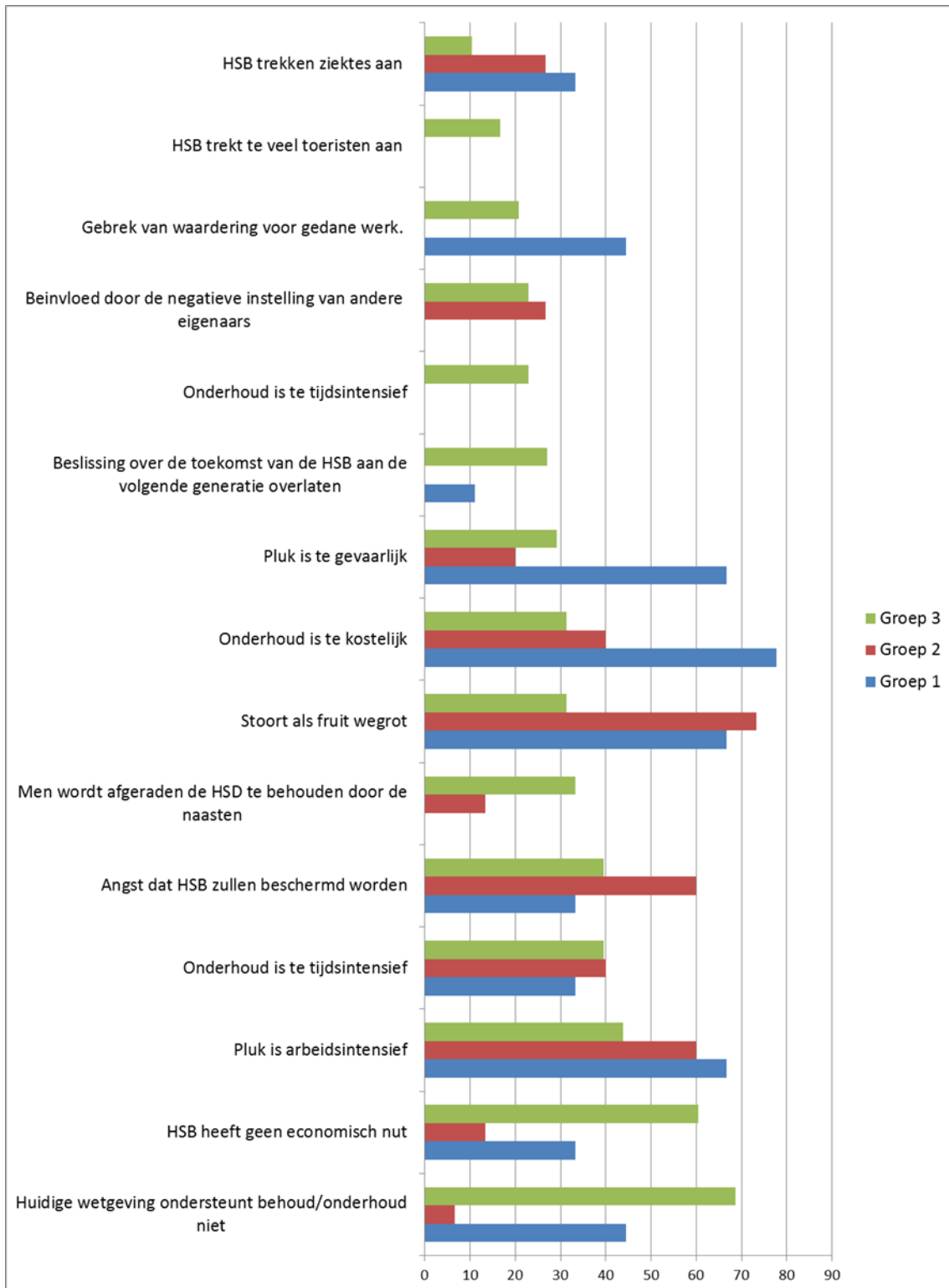
Grafiek 6 De waardering van de verschillende voordelen voor het behoud van de hoogstamboomgaarden volgens de stuurgroepleden en de twee geïnterviewde groepen, uitgedrukt in %.

Het argument dat door de stuurgroepleden het hoogt gequoteerd wordt (grafiek 7) is de afwezigheid van het economisch nut van de hoogstamboomgaarden. Ook de mogelijkheid dat hoogstamboomgaarden teveel toeristen aantrekken wordt als een mogelijk probleem gezien. Dit wordt door de twee andere groepen niet als probleem vermeld. Wel wordt er zowel bij de eigenaars als bij diegenen die professioneel werkzaam zijn in de hoogstamboomgaarden aangeduid dat de toeristen niet steeds respectvol met het landschap omgaan en vuil achterlaten of in de privéboomgaarden gaan en er fruit plukken. Dit gedrag wordt afgekeurd. Het is niet een teveel aan toeristen, maar een soms respectloos gedrag van de toeristen dat een probleem vormt. Voorts is het opvallend dat de gemiddelde waardering van de stuurgroepsleden zich bevindt tussen de gemiddelde waardering van de twee andere groepen.

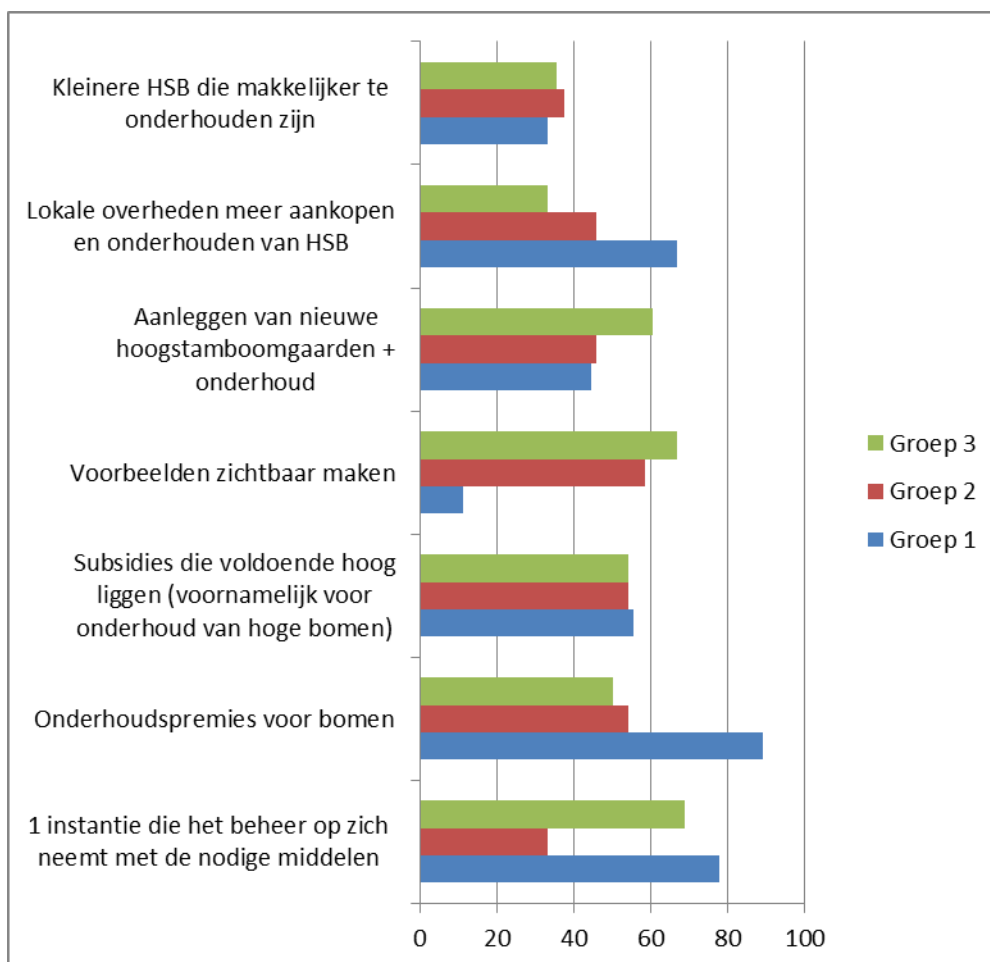

Grafiek 7 De waardering van de verschillende nadelen voor het behoud van de hoogstamboomgaarden volgens de stuurgroepsleden en de twee geïnterviewde groepen, uitgedrukt in %

De mogelijke oplossingen voor het behoud van de hoogstamboomgaarden worden door de stuurgroepsleden, de eigenaars en degenen die professioneel werkzaam in de hoogstamboomgaarden als even waardevol beoordeeld. Maar het argument dat de wetgeving het behoud momenteel niet ondersteunt wordt enkel door de stuurgroepsleden als “zeer

belangrijk” aanzien. ‘Goede voorbeelden zichtbaar’ maken wordt door stuurgroepsleden samen met degenen die professioneel werkzaam in de hoogstamboomgaarden als een mogelijke oplossing gezien. De bevrageden van groep 1 quoteren deze oplossing een heel stuk lager. Het valt op dat nogal wat oplossingen verschillend gewaardeerd worden door de drie groepen en er geen enkele oplossing volledig uitschiet. We leiden hieruit af dat een combinatie van maatregelen nodig is om de hoogstamboomgaarden te behouden. Hoe deze verschillende maatregelen optimaal samengaan, wordt best vastgelegd in een plan.

Grafiek 8 De waardering van de verschillende oplossingen omtrent het behoud van hoogstamboomgaarden volgens de stuurgroepsleden en de twee geïnterviewde groepen, uitgedrukt in %.

Stuurgroepsleden met een eigen boomgaard

Na bevraging bleken ook zeven van de twaalf stuurgroepsleden een eigen boomgaard te hebben bestaande uit minimum 8 tot maximum 60 hoogstambomen. Voor alle deze zeven stuurgroepsleden is de landschappelijke verfraaiing van hun eigen woonomgeving één van de belangrijkste functies voor het behoud van de boomgaard. Ook de natuurwaarde van hoogstamboomgaarden en de landschappelijke waarde voor de streek en de fruitopbrengst worden door de meeste stuurgroepsleden als belangrijke functies aangegeven. Op de vraag hoe ze hun relatie met hoogstamboomgaarden zouden beschrijven gaven vijf leden aan dat ze geboren en getogen Haspengouwers zijn en ermee opgegroeid zijn. Ze hebben goede herinneringen aan het oogsten en het consumeren van het fruit omdat of het ouderlijk huis of een of meerdere familieleden een hoogstamboomgaard bezat.

4 BESPREKING EN CONCLUSIE

De bevrageden zijn het erover eens dat hoogstamboomgaarden een hoge landschappelijke waarde hebben en eigen zijn aan de streek. Het behoud van deze boomgaarden wordt om deze redenen door alle bevrageden gesteund. Hiermee bedoelen ze niet dat alle hoogstamboomgaarden behouden moeten blijven. Het zijn vooral de grote hoogstamboomgaarden van particuliere eigenaars die oorspronkelijk dienden voor professionele fruitproductie en waar dit initiële nut verloren gegaan is, die dreigen te verdwijnen.

Particuliere eigenaars van grote hoogstamboomgaarden zijn voornamelijk melkveehouders, erfgenamen van een hoogstamboomgaard die in onverdeeldheid is, kasteleigenaars, grootgrondbezitters en eigenaars die hun grond verpachten. De meeste eigenaars vinden deze boomgaarden mooi en de aanwezigheid van de boomgaarden wordt gezien als een verfraaiing van hun woonomgeving. Vaak koestert de oudere generatie de herinneringen aan de tijd van de fruitpluk. Deze generatie waardeert de boomgaard om zijn esthetische en nostalgische waarde. Dit is niet het geval voor de jongere generatie die deze hoogdagen niet hebben meegemaakt en de hoogstamboomgaarden vaak als last zien.

Grote hoogstamboomgaarden geven veel fruit maar vragen ook veel werk en onderhoud. De kosten wegen niet op tegen de opbrengst. Daarom wordt het fruit niet meer of slechts zeer beperkt geplukt. Het meeste fruit rot weg op de grond. Het stoort de eigenaars het fruit te zien wegrotten en hierdoor worden de boomgaarden ook als onnuttig gepercipieerd.

Het hoogstamfruit is dus tegenwoordig niet meer economisch rendabel. Bio-fruit daarentegen heeft wel een rendabele waarde, zowel op de veiling als op de bio-markten. Maar als het gras onder de boomgaarden niet biologisch onderhouden wordt, kan men het fruit van de hoogstamboomgaarden niet als bio-fruit verkopen.

Deze situatie maakt dat, alhoewel er bij een deel van deze eigenaars en pachters wel de wil is om deze hoogstamboomgaarden te behouden, dit geen prioriteit is. Ze hebben er niet de middelen en de tijd voor. Hierdoor gaan de boomgaarden langzaam teloor. Dit vinden ze een frustrerende situatie, waar ze liever van af willen. Als het behoud niet mogelijk is, zijn ze de hoogstamboomgaard liever kwijt dan rijk. Dan hoeven ze niet langer getuige te zijn van de verloederde boomgaard die niet meer als nutsboomgaard fungeert.

Ook het feit dat de hoogstambomen het maaien van het gras met de grote machines bemoeilijken is een argument tegen het behoud van de hoogstamboomgaarden. Dit is vaak ook de reden waarom bomen die omvallen, vaak door ouderdom of gebrek aan beheer, niet vervangen worden.

Eigenaars van hoogstamboomgaarden die afhankelijk zijn van de fruitproductie voor hun inkomen hebben geen interesse in het behoud van de hoogstamboomgaard. Ze vervangen de meeste van hun hoogstammen in het verleden reeds door laagstambomen.

Deze studie leert ons dat het voornamelijk de grote boomgaarden van particuliere eigenaars zijn die dreigen te verdwijnen. Deze eigenaars gaven aan dat subsidies die kostendekkend zijn zouden helpen om dit tegen te gaan. Ook de mogelijkheid om hun boomgaard aan te passen aan de maaimachines is belangrijk. Daarvoor moeten er minder bomen per hectare staan dan traditioneel het geval is.

De bio-fruittelers gaven aan dat er vraag is naar bio-fruit. Zij zouden graag weten op welke manier men het onderhoud van de grote boomgaarden kan aanpassen zodat er voldaan wordt aan de voorwaarden van bio-fruit. Ook de ontwikkeling van een nieuw label waardoor het onbehandeld fruit van deze boomgaarden meer waarde krijgt, is een mogelijke piste. Om deze mogelijkheden uit te werken moeten de verschillende partijen met elkaar in dialoog gaan en de mogelijkheden tot samenwerking bekijken.

Voor samenwerking is het belangrijk om de zichtpunten en de beleving van de andere stakeholders te kennen. Zo, groeit er meer begrip voor de verschillende percepties en standpunten, waaruit samenwerkingen kunnen ontstaan. Naast de persoonlijke verschillen, zijn immers ook de kennis, activiteiten en beleving verschillend voor landbouwer, bio-fruitteler, hobbyist, vrijwilligers van natuurland, enz. Uit de gesprekken leiden we af dat de verschillende partijen elkaar vandaag onvoldoende kennen en dat de andere daardoor niet altijd goed begrepen wordt.

Uit de gesprekken met de bio-fruittelers leerden we dat ze gepassioneerd zijn over hun activiteiten. Allen vertelden ze dat de diversiteit aan voordelen die hoogstamboomgaarden bieden het juist zo noodzakelijk maakt om deze te behouden. Volgens hun is er niet één hoofdreden om hoogstamboomgaarden te behouden, maar juist een veelheid aan voordelen. Dit bemoeilijkt de communicatie naar het grote publiek. Het zijn anderzijds wel de diverse aspecten die de hoogstamboomgaarden uniek maken en die de bio-fruitteler waardeert. Ook de afwisselende bezigheid in een mooie omgeving, gaande van het onderhoud en beheer van hoogstamboomgaarden tot de fruitverkoop op de markt, drijft de bio-fruittelers om hiermee professioneel bezig te zijn. Het rendabel houden van deze activiteit vraagt anderzijds ook een grote flexibiliteit en creativiteit en een passie voor het vak.

5 VERVOLG OP DIT ONDERZOEK

Het Agentschap Onroerend Erfgoed wil via een onroerenderfgoedrichtplan het behoud en beheer van hoogstamboomgaarden op lange termijn verzekeren. Zo'n plan vraagt een gedragen visie en betrokkenheid van alle belanghebbenden. Vanuit dit opzicht is ons onderzoek naar de perceptie over het behoud van hoogstamboomgaarden van belanghebbenden een belangrijke onderbouwing. We kregen vooral inzicht in de moeilijkheden die eigenaars-landbouwers en bio-fruittelers ondervinden bij het behoud van de boomgaarden, de huidige aanpak en de mogelijk oplossingen hiervoor.

De resultaten van dit onderzoek zijn meegenomen in twee workshops die als doel hadden een gedragen visietekst op te stellen en de nodige acties en instrumenten te formuleren die ingezet kunnen worden om de ambities uit de visie te realiseren. De workshops werden door het Agentschap Onroerend Erfgoed geleid.

Aan de workshops deden 27 deelnemers mee, waaronder ambtenaren van verschillende gemeenten in Haspengouw, landbouwers met hoogstamboomgaarden, beheerders van hoogstamboomgaarden en groene ruimte, agentschappen en verenigingen.

In de eerste workshop op 5 oktober 2018 werd de intentieverklaring van het richtplan scherp gesteld. Deze had volgende doelstelling:

“We willen hoogstamboomgaarden koesteren als waardevolle streekeigen landschapselementen en samen werken aan een duurzame verankering van hoogstamfruitbomen in een dynamisch landschap.”

De krachtlijnen van deze doelstelling werden door het Agentschap Onroerend Erfgoed onderworpen aan een sterkte-zwakteanalyse en deze werd aan de hand van de participatieve eerste workshop verder uitgewerkt tot een visie met duidelijke ambities voor de toekomst van het Haspengouwse hoogstamboomgaardenlandschap. Door de visietekst te laten ontstaan vanuit de inbreng uit de workshop werd getracht het draagvlak voor deze visietekst zo breed mogelijk te maken. Na het verwerken van adviezen en opmerkingen zal de definitieve versie van deze visie aan de minister voor onroerend erfgoed voorgelegd worden voor een eerste principiële goedkeuring.

In twee vervolgworkshop doelt men erop de nodige acties en instrumenten te formuleren die ingezet kunnen worden om de ambities uit de visie te realiseren.

Voor de sterkte-zwakteanalyse, de visie tekst en de tekst met de nodige acties en instrumenten verwijzen we naar de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed waar al deze documenten beschikbaar zullen zijn.

Referenties

Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Fruitteelt in Haspengouw* [online],
<https://id.erfgoed.net/themas/133>

Burgerlijk wetboek (1969).

http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1969110431&table_name=wet

Claes J. (2018). Hoogstamboomgaarden in het Haspengouws landschap. Waarderingsonderzoek Sint-Truidenen omgeving, Masterproef tot behalen van de graad Master in de Erfgoedstudies, universiteit Antwerpen, onuitgegeven thesis

Demeyer R. Turkelboom (2016). Identificatie van ecosysteemdiensten en stakeholders van hoogstamboomgaarden. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2016. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Simoens I., Demeyer R. (2013). Het ecosysteemdiensten kaartenspel. Een kwalitatieve waarderingsmethode om ecosysteemdiensten (ESD) van een gebied in kaart te brengen. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2013. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

